

Ewa Zajdler

Uniwersytet Jagielloński, Kraków, Polska

ORCID: 0000-0002-2640-9029

ewa.zajdler@uj.edu.pl

W POLU WIDZENIA: MORFEM I GRAFEM
見 *JIÀN* ‘WIDZIEĆ’ WE WSPÓŁCZESNYM JĘZYKU
CHIŃSKIM**IN THE VISUAL FIELD: MORPHEME AND GRAPHEME****見 *JIÀN* ‘SEE’ IN MANDARIN CHINESE**

Abstrakt: Artykuł poświęcony jest omówieniu chińskiego monosylabicznego wyrazu i klucza semantycznego 見 *jiàn* ‘widzieć’ z perspektywy morfologicznej i graficznej. Wprowadzenie do tematu zawiera zarys relacji morfemu, sylaby i grafemu w języku chińskim. Dalej przywołany jest umotywowany historycznie kanon grafemów stanowiących indeks do organizacji haseł w słowniku chińskim i podstawowe reguły zapisu znaków pisma chińskiego. W artykule omówiony został grafem 見 *jiàn* jako jeden z 214 kluczy Kangxi, które mogą być samodzielnym znakiem pisma lub / i komponentem znaków. Aby zaproponować model zależności znaczeń morfemów przyporządkowanych do tego klucza, analizie poddano związek ich prototypowego (najbardziej wyrazistego) znaczenia z komponentem semantycznym 見 *jiàn*. Analiza konotacji grafemu 見 *jiàn* w roli klucza semantycznego w tradycyjnym zapisie morfemów w polu semantycznym ‘widzenie’ wykazała różny stopień przejrzystości semantycznej komponentu graficznego w zapisanych morfemach.

Słowa kluczowe: pismo chińskie, znaki chińskie, klucze semantyczne, pole semantyczne ‘widzenie’, klucz 見 *jiàn*

Abstract: The paper deals with the morpho-syllabic grapheme 見 *jiàn* in Mandarin Chinese. It explores the monosyllabic Chinese word ‘see’ in the graphemic perspective of traditional Chinese writing as well as the contribution of the radical 見 *jiàn* ‘see’ to the notation of the Chinese morphemes in the semantic field of “seeing”. The introduction to the topic outlines the relationship of a morpheme, syllable and grapheme. The historical background of the Kangxi radicals is discussed to show that the canon of graphemes classifies the entries in the traditional dictionaries of Chinese characters. The morphemes assigned in the dictionary to the radical 見 *jiàn* were analysed in the current paper with regard to “seeing” as a semantic component. Finally, drawing on the analysis, a model for the relationship of the morphemes’ prototypical meaning has been proposed.

Key words: Chinese script, Chinese characters, radicals, semantic field of “seeing”, 見 *jiàn*

1. Wprowadzenie

Tytułowy grafem 見 jiàn w piśmie chińskim to forma graficzna znaczenia ‘widzieć’. Zapis znaku pochodzi od antropomorficznego przedstawienia 目 mù oznaczającego ‘oko’ jako część ludzkiego ciała i piktogramu 人 rén o dwóch możliwych interpretacjach: ‘nogi’ i ‘(stojący) człowiek’¹. Artykuł poświęcony jest morfemom leksykalnym i słowotwórczym, których zapis koduje odniesienie treści do pola semantycznego ‘widzenie’. Po analizie znaczenia morfemów zaproponowany zostanie model konotacji pokazujący relację komponentu semantycznego ‘widzieć’ i znaczenia znaków przyporządkowanych w tradycyjnym zapisie w indeksie słownikowym do klucza semantycznego 見 jiàn.

Mechaniczny podział potoku mowy na sylaby pokrywa się w języku chińskim z podziałem na morfemy (Künstler, 2000, s. 16). Przekłada się to na zakodowanie znaczenia leksykalnego lub gramatycznego w monosylabicznej, poddającej się regułom składni jednostce językowej. Każda taka jednostka zapisana jest pojedynczym znakiem pisma chińskiego, co czyni ten zapis morfemo-sylabicznym² (ang. *morpho-syllabic*). Monosylabiczność współczesnego języka chińskiego to określenie nieco uproszczone, bardziej adekwatne w odniesieniu do sformalizowanego tekstu zapisanego niż dla tekstu mówionego. To uproszczenie wskazuje jednak na kilka istotnych cech języka chińskiego, które należy przybliżyć, zanim uwagę skoncentrujemy na morfemach w ich wersji pisanej.

Znaczenie monosylabicznego morfemu przekłada się na znaczenie wyrazów i wyrażeń, których morfem jest częścią zarówno w konstrukcjach wyrazowych, jak i frazowych. W wyrazach dwusylabowych i złożonych strukturach spiętrzonych, przy zachowaniu wewnątrzwyrazowych reguł morfologii składniowej i aglutynacyjnej, wyraźna jest monosylabiczność o różnym stopniu samodzielności i produktywności jednostki morfologicznej.

Nie tylko morfemo-sylaba wykazuje łączliwość. Także grafem może stanowić komponent graficzny innych znaków pisma chińskiego, konotując znaczenie lub wyraz (Zajdler, 2008; 2012). Znaczenie zapisanego znakiem morfemu jest w różnym stopniu dostrzegalne w zapisie, w zależności od semantycznej przejrzystości znaku i jego komponentów. Jednak komponenty graficzne odczytywane jako elementy fonetyczne w znaku nie wykazują jednoznacznej odpowiedniości między głoskami

¹ Piktogramy 見 jiàn i 目 mù o nieregularnych kształtach pojawiały się w różnej grafii już w najstarszych zachowanych formach pisma na kościach wróżebnych (XIII/XII w. p.n.e. – XI w. p.n.e.) i brązach (V–III w. p.n.e.). Natomiast piktogram 人 rén nie ma tak wczesnej wersji. Jako komponent najstarszych form grafemu 見 jiàn interpretowany jest jako ‘człowiek w przykłeku’ (Zuo i Wang, 1998), później grafia i interpretacja zmienia się na rzecz 人 rén ‘nogi’ / ‘człowiek’ (Harbaugh, 1999).

² Termin ten zaproponował DeFrancis (1989). Szerzej o terminologii stosowanej wobec pisma chińskiego pisze Halina Wasilewska (2019: s. 24–26) w książce *Adaptacje i metamorfozy – znaki chińskie w wybranych sinograficznych systemach pisma Azji Wschodniej*.

i zapisem. Trafnie ujął to Künstler (2000, s. 48): „zdumiewające jest to, że pismo chińskie znalazło się stosunkowo wcześniej na progu notacji fonetycznej, ale tego progu nigdy nie przekroczyło. A zdawać by się mogło, że to nic trudnego, skoro w znakach piktograficzno-fonetycznych zaznaczano wymowę. [...] Ten sam dźwięk notowano za pomocą najróżniejszych elementów fonetycznych; wymowę wskazywano często zaskakująco niedokładnie, mimo że istniały możliwości precyzyjniejszej jej notacji”.

Powszechna w języku chińskim wielokategorialność i wielofunkcyjność wyrazów jest widoczna także na poziomie wyrazów monosylabicznych. Z tego powodu podawane w niniejszym artykule znaczenie omawianych morfemów wskazuje kategorię leksykalną, ale nie determinuje kategorii gramatycznej wyrazu.

W niniejszym artykule analizie poddane są morfemy i ich graficzna reprezentacja stanowiąca kod zewnętrzny wobec języka, a nie realizacja dźwiękowa tych morfemów. Zapis analizowanych morfemów łączy klucz semantyczny 見 *jiàn*. Wymowę prezentowanych morfemów zapisanych znakami podano zgodnie z używanym w publikacjach sinologicznych systemem transkrypcji fonetycznej *pinyin*.

2. Klucz do zrozumienia zapisu znakami, czyli kilka słów o kanonie kluczy

Niezależnie od organizacji zawartości słowników chińskich³ notacją obowiązującą dla języka chińskiego jest zapis leksemów znakami pisma chińskiego.

Künstler (2000, s. 34–35) zauważa, że Chińczycy i niektórzy sinologowie, omawiając wyrazy, „postępują tak, jakby wyraz był jednością znaczenia i formy graficznej”. Należy pamiętać, że kodowanie znaczenia w zapisie nie czyni zapisu podstawową formą dla znaczenia. Morfem / wyraz istnieje niezależnie od zapisu jako jednostka języka mająca znaczenie, a zapis jedynie go koduje i utrwala. Źródłem materiału językowego stanowiącego w artykule egzemplifikację zjawiska jest słownik 最新實用中國語英語辭典 (ang. *A New Practical Chinese-English Dictionary*).

Chińska leksykografia ma długą tradycję. Pierwszy glosariusz 史籀篇 *Shǐzhòupiān*, znany jedynie z przekazu i rekonstrukcji, datuje się na przełom VIII i IX w. p.n.e. Stanowił on pierwszą próbę normalizacji pisma chińskiego (Künstler 2000, s. 73). Kolejne dzieła leksykograficzne oferowały wiedzę encyklopedyczną, fonologiczną (konsekwentnie zapisywaną znakami uporządkowanymi według nagłosów, rymów i tonów⁴) lub wiedzę grafemiczną dotyczącą struktury zapisu i jego semantyki. Pod względem segmentacji grafemicznej wyróżnia się słownik

³ Hasła w słownikach mogą być ułożone w różnej kolejności: tematycznie, według elementów graficznych lub wymowy zapisanej transkrypcją fonetyczną. Transkrypcje fonetyczne mają jedynie charakter praktyczny i nie są notacją języka.

⁴ Chodzi tu o wygłos sylaby przyporządkowany jednemu z czterech tonów (w dwóch seriach 陰 yīn i 陽 yáng): 平 *píng* – ‘równy’, 上 *shàng* – ‘wznoszący się’, 去 *qù* – ‘odchodzący’, 入 *rù* – ‘wstępujący’.

說文解字 *Shuōwén Jiězì* z II w. n.e. autorstwa 許慎 Xǔ Shèn (dalej w zapisie: Xu Shen) (Su, 2001, s. 168; Zuo i Wang, 1998).

Xu Shen po raz pierwszy w historii wyodrębnił 540 kluczy i przyporządkował im znaki. Postępująca ewolucja stylu pisma miała wpływ na kształt znaków i utratę przejrzystości przypisania znaków w 說文解字 *Shuōwén Jiězì* do kluczy. Do dziś widoczny jest w słownikach dylemat, czy klucz, do którego jest przypisany znak, konotuje jego semantykę, czy jedynie graficzne podobieństwo kształtu, np. znak 兵 *bīng* ‘żołnierz’ znajdzie się w indeksach słowników pod kluczem 八 *bā* ‘osiem’ i nie ma nic wspólnego z jego znaczeniem; w 說文解字 *Shuōwén Jiězì* zaszeregowany był do klucza 井 *gǒng* ‘dwie ręce’ (Wilder i Ingram, 1972; Cao, 1993, s. 30). Katalogi kluczy ulegały zmianom w kolejnych dziełach. Użyty przez 梅膺祚 Méi Yīngzuò w 字彙 *Zìhuì* z 1615 r. zbiór kluczy uprościł kanon kluczy do 214, dalej znany jako 康熙字典 *Kāngxī bùshǒu*, czyli ‘klucze Kangxi’. Jest on po dziś dzień stosowany w słownikach z zapisem tradycyjnym. Liczba kresek (czyli jednokreskowych elementów graficznych) w kluczu i w znaku jest według tego systemu podstawą kolejności kluczy w indeksie i kolejności znaków przypisanych do danego klucza. Przyczyniło się to do usprawnienia procesu wyszukiwania znaku w słownikach. Na marginesie należy dodać, że niektóre klucze mają wersję oboczną – inną grafie (i inną liczbę kresek), gdy są samodzielnym znakiem, a inną, gdy są komponentem znaku (np. klucz i znak 走 *chǒu* ‘iść i zatrzymać się’ / ‘chodźć’ ma oboczność 辵, np. w znaku 近 *jìn* ‘bliski’; klucz i znak 邑 *yì* ‘miasto’ ma oboczność 阝 po prawej stronie znaku, np. w znaku 部 *bù* ‘część’) (Cao, 1993, s. 30–31).

Można powiedzieć, że preferowana pozycja klucza to lewa strona znaku lub jego dolna część. Są jednak klucze, które nie poddają się tej regule. Klucz 見 *jiàn* znajduje się po prawej stronie znaku lub rzadziej u dołu znaku.

3. Klucz semantyczny 見 *jiàn* ‘widzieć’

Znak 見 *jiàn* jest kluczem nr 147 w kanonie 214 kluczy. Podstawowe znaczenie zapisanego nim morfemu to ‘widzieć’. Analiza etymologiczna zapisu tego znaku przywołuje dwa inne klucze: 目 *mù* ‘oko’ (nr 109) i 人 *rén* ‘(stojący) człowiek’ (nr 10), wskazując znaczenie: ‘oko powyżej stojącego człowieka’ (Harbaugh, 1999; Wilder i Ingram, 1972; Zuo i Wang, 1998).

Według Wilder i Ingram (1972), odwołujących się do pracy Wiegera (1927), piktogram 目 *mù* ‘oko’ w najstarszej wersji prezentował dwie powieki i źrenicę oka; źrenica w ewolucji zapisu ulegała redukcji. Wersja późniejsza – zapis pismem pieczęciowym⁵ – przyjmuje ostatecznie pozycję pionową 目 z dwoma kreskami oddzielającymi powieki.

⁵ Zreformowany w czasach dynastii Qin (221–207 w. p.n.e.) i ujednolicony system zapisu znakami.

Piktogram 人 *rén* ‘człowiek’ (klucz nr 10) interpretowany jest – za sprawą podobieństwa kształtu – jako obraz ludzkich nóg, natomiast z powodu pierwotnej wzajemnej oboczności ze znakiem 人 (‘człowiek’) jako ‘człowiek’, także ‘(stojący) człowiek’ (Harbaugh, 1999; Wilder i Ingram, 1972; Zuo i Wang, 1998, s. 21).

Aby zaproponować schemat modelu morfemów / wyrazów przyporządkowanych w słowniku znaków tradycyjnych współczesnego języka chińskiego do klucza semantycznego 見 *jiàn*, należy wskazać w morfemach cechy semantyczne, które można odnieść do jego znaczenia. Grafemy 目 *mù* ‘oko’ i 見 *jiàn* ‘widzieć’ odwołują się do zmysłu odpowiadającego za odbieranie bodźców wizualnych i w tym zakresie wyznaczają pole semantyczne omawianych morfemów / wyrazów. Dlatego odbieranie bodźców i przetwarzanie ich na informację to podstawowe znaczenie klucza semantycznego (a także samodzielnego znaku) 見 *jiàn*, stanowiącego zapis morfemu leksykalnego i słowotwórczego ‘widzieć’. W jego polu semantycznym są **percepcja**, czynności związane z **patrzeniem** jako zamierzonym działaniem (np. ‘obserwować’), **wydarzenia związane z działaniem wzroku** oraz stany w jakiś sposób związane z **procesami poznawczymi, świadomością i emocjami odwołującymi się do wzroku**. Zatem prototypowe znaczenia ‘widzieć’ (percepcja), ‘patrzeć’ (działanie), ‘spotkać’ (zdarzenie „wzajemnego widzenia się”) i ‘przyjmować / mieć punkt widzenia’ (proces poznawczy lub świadomość wiedzy) to wyznaczone w tej pracy cztery zakresy znaczenia zapisanego znakami chińskimi z kluczem 見 *jiàn* ‘widzieć’.

4. Znaki pisma chińskiego z grafemem 見 *jiàn* ‘widzieć’ – analiza znaczenia i dyskusja

W indeksie znaków uporządkowanych według 214 kluczy w słownika 最新實用中國語英語辭典 (ang. *A New Practical Chinese-English Dictionary*) znajduje się 19 znaków z kluczem 見 *jiàn*: 見 *jiàn*, 規 *guī*, 覓 *mì*, 覘 *chān*, 視 *shì*, 覷 *xí*, 覷 *tiǎn*, 覷 *yú*, 覷 (oboczność bardziej powszechnego zapisu 睹 z kluczem 目 *mù* ‘oko’) *dǔ*, 親 *qīn*, 覷 *jì*, 覷 *gòu*, 覷 *jǐn* / *jìn*, 覷 / 覷 *qù*, 覷 *luó*, 覺 *jué*, 覽 *lǎn*, 覷 *dí*, 觀 *guān*. Zapisują one morfemy, które mogą być samodzielnym wyrazem lub mogą konotować znaczenie wyrazu złożonego.

Niektóre znaki kodują kilka znaczeń, zwykle pozostających w polu semantycznym pojęcia nadrzędnego dla danego wyrazu. Bliskoznaczne wyrazy może też łączyć jedynie komponent semantyczny w znakach, którymi są zapisane. Zatem jeden znak może zapisywać kilka różnych morfemów / wyrazów, a jedno pojęcie może być wyrażone w kilku wyrazach zapisanych innymi znakami. Pamiętać jednak należy, że wysoki stopień ich bliskoznaczności nie przekłada się na synonimiczne użycie morfemów w złożeniach wyrazowych i wyrazów w zdaniach. Jeden znak może także zapisać wyrazy znaczeniowo niepowiązane.

Analiza znaczenia morfemów i etymologii znaków z kluczem 見 jiàn pozwala zaproponować cztery zbiory znaków kodujących znaczenie morfemów w polu semantycznym 'widzenie': 1) *percepcja*, 2) *patrzenie*, 3) *wydarzenie / spotkanie* i 4) *opinia / świadomość / emocje*. Dodatkowy zbiór, nazwany: *inne* i oznaczony jako 5), to znaki, w których wprawdzie da się wskazać etymologię znaku, ale trudno przypisywać wagę komponentu 'widzieć' do znaczenia tych morfemów. Etymologia znaków zgrupowanych w tym zbiorze wskazuje na ludzi, którzy się często widują, a wzajemne relacje między nimi mają charakter zależności. W znaczeniu tych morfemów można doszukiwać się wymiaru społecznego.

Omówione tu morfemy nie tylko spełniają kryteria samodzielnego leksemu, lecz także morfemu słowotwórczego, dlatego dla większości dodatkowo podano przykład wyrazu z danym morfemem⁶ i jego znaczenie.

1) *Percepcja*

見 jiàn 'widzieć' / 'dostrzegać' – wąskie znaczenie: percepcja wzrokowa, szerzej: percepcja zmysłami, np. w wyrazach 看見 kànjiàn 'zobaczyć', 聽見 tīngjiàn 'usłyszeć';

視 shì 'widzieć' zawiera znaczenie czynności patrzenia i przetwarzania bodźców 見 jiàn, np. w wyrazie 視野 shìyě 'pole widzenia (dosłownie) / horyzonty (dosłownie i w przenośni)';

覩 dǔ [oboczność bardziej powszechnego zapisu 睹 z kluczem 目 mù 'oko'] 'być świadkiem' / 'zobaczyć coś' – np. w wyrazie 目睹 mùdǔ / 目睹 mùdǔ 'być naocznym świadkiem';

2) *Patrzenie*

覓 mì 'szukać' / 'poszukiwać' – szukać dłonią lub wzrokiem; komponent 爪 zhuǎ / zhǎo 'łapa' i klucz 見 jiàn wpisują się w znaczenie wypatrywania, poszukiwania, np. w wyrazie 覓食 mìshí 'szukać pożywienia';

覘 zhān 'obserwować' / 'badać (w ukryciu)' / 'szpiegować' / 'kontrolować' – znaczenie koncentruje się na czynności obserwowania 見 jiàn i wynikającej z niej oceny; raczej jako monosylabiczny wyraz w tekstach klasycznych; współcześnie np. w wyrazach 覘國 zhānguó 'sprawdzać stan państwa', 覘侯 zhānhòu 'szpiegować';

視 shì 'patrzeć na (coś)' / 'przyglądać się' / 'widzieć' zawiera znaczenie czynności patrzenia 見 jiàn i przetwarzania bodźców, np. w wyrazie 電視 diànshì 'telewizor';

視 shì 'obserwować' / 'kontrolować' – rozumiane jako zamierzone działanie 見 jiàn, np. w wyrazach 視察 shìchá 'obserwować i sprawdzać', 視事 shìshì 'administrować i rządzić / objąć urząd';

⁶ Granica między grupą składniową a wyrazem jest w języku chińskim nieostra i zależy od stopnia zleksykalizowania grupy wyrazowej.

- 覩 *dǔ* [oboczność bardziej powszechnego zapisu 睹 z kluczem 目 *mù* ‘oko’] ‘patrzeć’ / ‘widzieć’ / ‘obserwować’ / ‘być świadkiem’ – w wyrazie 目覩 *mùdǔ* / 目睹 *mùdǔ* ‘być naocznym świadkiem’;
- 覷 / 覷 *qù* ‘szpiegować’ / ‘obserwować’ / ‘spoglądać na kogoś’ – znaczenie koncentruje się na czynności obserwowania 見 *jiàn*, np. w wyrazach 覷 *qù* ‘szpiegować’, 相覷 *xiāngqù* ‘patrzeć na siebie wzajemnie’;
- 覽 *lǎn* ‘oglądać’ / ‘przeglądać’ / ‘kontrolować’ – sama czynność wymaga uwagi i wzroku (見 *jiàn*) skupionego na czymś, np. w wyrazach 游覽 *yóulǎn* ‘zwiedzać’, 展覽 *zhǎnlǎn* ‘wystawa’ / ‘wystawiać (do obejrzenia)’;
- 覽 *lǎn* ‘czytać’ – 見 *jiàn* przywołuje znaczenie ‘patrzenia’, które dla tekstu oznacza czynność czytania, np. w złożeniu 閱覽 *yuèlǎn* ‘czytać’ / ‘przeglądać (np. gazetę)’;
- 觀 *guān* ‘oglądać’ / ‘przeglądać’ / ‘obserwować’ / ‘podziwiać’ – 見 *jiàn* przywołuje znaczenie ‘patrzenia’, a czynność ta wymaga uwagi skupionej na czymś, np. w wyrazach 觀眾 *guānzhong* ‘widownia’, 參觀 *cānguān* ‘rozglądać się wkoło’;

3) Wydarzenie / spotkanie

- 見 *jiàn* ‘spotkać się’ / ‘przyjąć (gości)’ – spotkanie (twarzą w twarz) związane ze wzajemnym widzeniem się, np. w wyrazach 見面 *jiànmiàn* ‘widzieć się z kimś’, 見客 *jiànkè* ‘przyjmować gości’, 再見 *zàijiàn* ‘do widzenia’ / ‘do ponownego spotkania’;
- 覲 *jìn* / 覲 *jìn* ‘mieć audiencję’, znaczenie wyraźnie nawiązujące do spotkania, widzenia się (見 *jiàn*), np. w wyrazie 覲見 *jìnjiàn* ‘stanąć przed monarchą’;
- 覲 *dí* ‘spotkać się’ – znaczenie nawiązujące do widzenia się z kimś (見 *jiàn*), spotkania, np. w wyrazie 覲面 *dímiàn* ‘spotkać się’ / ‘widzieć się’;
- 覲 *gòu* ‘wpaść na kogoś / na coś’ – znaczenie nawiązujące do widzenia (見 *jiàn*), napotkania czegoś, np. w wyrazie 罕覲 *hǎngòu* ‘rzadko widziany’ / ‘unikatowy’ / ‘wyjątkowy’;

4) Opinia / świadomość / emocje

- 見 *jiàn* ‘punkt widzenia’ / ‘opinia’ – poznanie i wyjaśnienie czegoś odwołujące się do percepcji, np. w wyrazie 見解 *jiànjiě* ‘opinia’;
- 視 *shì* ‘postrzegać (jako)’ – łączy wzrok 見 *jiàn* i funkcje poznawcze, np. w wyrazie 視為 *shìwéi* ‘uważać za (coś / kogoś)’;
- 覷 *tiǎn* ‘zawstydzony’ / ‘nieśmiały’ – znaczenie odwołujące się do relacji wobec innych, do spotkania / spojrzenia twarzą w twarz; jako morfem słowotwórczy występuje np. w wyrazie 覷臉 *tiǎnliǎn* ‘bezwstydy’;
- 覷 *yú* ‘pożądać’ – stan intensywnej potrzeby posiadania wynikający z patrzenia na coś / na kogoś (見 *jiàn*), np. w wyrazie 覷覷 *jìyú* ‘patrzeć z chciwością (na coś)’;
- 覷 *qīn* ‘bliski w relacji uczuciowej’ / ‘przytulać’ / ‘całować’ – w etymologii zapisu znaku klucz 見 *jiàn* ma istotne znaczenie wskazujące na spotkania, widzenie

się, kontakt; znaczenie morfemu odwołuje się do czułości, bliskości, serdeczności, np. w wyrazie 親友 qīnyǒu 'bliscy i przyjaciele', 相親相愛 xiāngqīn xiāng'ài 'być w bliskiej relacji';

覷 jì 'pożądać' – stan intensywnej potrzeby posiadania wynikający z patrzenia na coś / na kogoś (見 jiàn), np. w wyrazie 覷覷 jìyú 'patrzeć z chciwością (na coś)';

覷 luó 'omawiać w szczegółach' – odwołuje się do 見 jiàn jako 'percepcji', ale także do przedstawienia czegoś / przekazania czegoś i uzyskania przez kogoś o tym czymś wiedzy; morfem pojawia się w jednym wyrazie 覷縷 luólǚ 'omawiać w szczegółach, obszernie wyjaśniać';

覺 jué 'budzić się (ze snu)' / 'zyskiwać świadomość' / 'zrozumieć' / 'odczuwać' – 見 jiàn przywołuje percepcję odnoszącą się do wzroku i rozszerza ją na poznanie i odczuwanie, np. w wyrazach 覺醒 juéxíng 'przebudzić się', 覺悟 juéwù 'świadomość', 覺冷 juélěng 'odczuwać chłód';

覺 jiào 'drzemka' – zapis odwołuje się do funkcji 見 jiàn 'widzieć' (a dokładniej do wyłączenia funkcji odbierania bodźców), np. w wyrazie 睡覺 shuìjiào 'spać';

觀 guān 'wygląd / widok' – 見 jiàn przywołuje percepcję, np. w wyrazach 美觀 měiguān 'piękny, cieszący oczy' 景觀 jǐngguān 'krajobraz';

觀 guān 'punkt widzenia / opinia' – 見 jiàn łączy percepcję z poznaniem, np. w wyrazach 觀念 guānniàn 'pogląd / sposób myślenia lub postrzegania', 客觀 kèguān 'obiektywny', 主觀 zhǔguān 'subiektywny'.

5) Inne

規 guī 'prawo' / 'reguły' – obserwacja i ocena zgodności z oczekiwaniami / z regułami; słownik etymologiczny wskazuje na relację komponentów znaku, tj. 夫 fū 'mąż' i 見 jiàn 'patrzeć' jako kodowanie znaczenia 'mąż patrzy na / nadzoruje żonę i wyznacza reguły' (Harbaugh, 1999); znaczenie reguł i kontroli z nich wynikającej obecne jest np. w wyrazach 規範 guīfàn 'normy', 圓規 yuánguī 'cyrkiel (narzędzie, które w sposób regularny wyznacza kształt okręgu)', 校規 xiàoguī 'regulamin szkoły';

覷 xí 'szaman' / 'czarodziej' – brak wyjaśnienia etymologicznego poza złożeniem w tym znaku komponentu 巫 wū 'szaman' i 見 jiàn 'widzieć' (co można zinterpretować: 'ten, który widzi');

親 qīn 'rodzice' / 'krewni' / 'małżeństwo' / 'bliski' – wskazuje na przynależność do rodziny, więzy krwi i związek, występuje np. w wyrazie 父母親 fùmǔqīn 'ojciec i matka';

親 qīng 'pokrewieństwo wynikające z wżenienia się w rodzinę' – w tej wymowie wyrazu 親 (w przeciwieństwie do wymowy qīn) znaczenie zawężone jest do

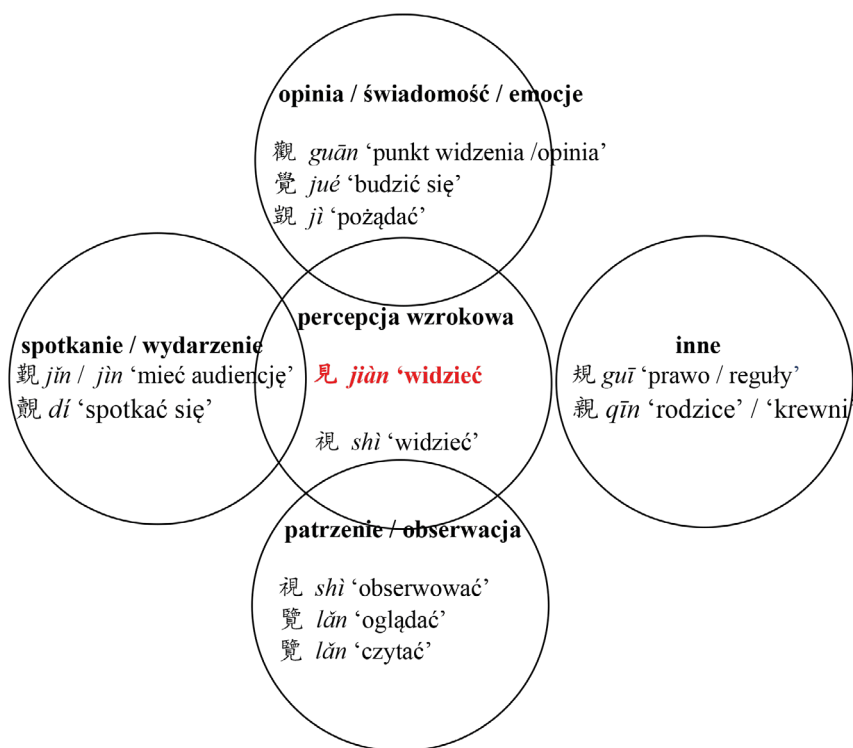
⁷ W tym dwusylabowym wyrazie oba morfemy zapisane są z użyciem tego samego klucza, a na płaszczyźnie składniowej wykazują koordynację synonimiczną. Stąd zbieżność przykładów dla obu omówionych morfemów.

relacji członków rodzin połączonych kontraktem małżeńskim, np. wyraz 親家公 *qīngjiāgōng* ‘ojciec zięcia lub synowej’.

Podstawowe znaczenie grafemu 見 *jiàn* ‘widzieć’ jako klucza semantycznego, do którego przyporządkowane są omawiane znaki, koduje komponent znaczenia, który nawiązuje do wzroku. Jako odrębny wyraz zapisany znakiem 見 *jiàn* odnosi się do percepcji wzrokowej, do spotkania z kimś (implikując spotkanie wzrokowe) i do opinii / poznania i przyjęcia punktu widzenia. Najbliższe znaczeniu percepcji wzrokowej jest użycie wzroku w określonym celu. Dlatego nie bez znaczenia w omawianym grafemie jest komponent ‘oko’ integralnie związany z użyciem oczu / skierowaniem wzroku na coś / na kogoś. Percepcja – ‘widzenie’ / ‘dostrzeganie’ – może być poprzedzona działaniem ‘patrzenia’, ‘obserwacji’ czy ‘oglądania’, może też być wynikiem nieintencjonalnego natknięcia się na dostrzeżony cel. Odrębne pola semantyczne *Percepcji* i *Patrzenia* łączy ‘widzenie’, różni natomiast znaczenie ‘działanie’. Na marginesie warto dodać, że w języku chińskim jest kilka wyrazów bliskoznacznych nazywających ‘czytanie’ zapisanych z użyciem innych kluczy. I tak na przykład odrębne wyrazy nazywające czynność ‘patrzenia’ / ‘czytania’ i czynność ‘czytania’ / ‘czytania na głos’ (odpowiednio: 看 *kàn* i 讀 *dú*) odwołują się w zapisie odpowiednio do kluczy 目 *mù* ‘oko’ i 言 *yán* ‘język’. Dalej, pole semantyczne *Wydarzenie* / *spotkanie* łączy się z *Percepcją* ‘widzenie’, które jest częścią realizacji spotkania z kimś (nie wyklucza to udziału innych zmysłów podczas kontaktu).

Ciekawym zbiorem są morfemy nazywające rzeczywistość i cechy związane ze świadomością, poznaniem i emocjami. Potencjał, jaki niesie za sobą pole semantyczne ‘widzenie’, reprezentowany w zapisie 見 *jiàn*, w różny sposób łączy znaczenie morfemu z doznaniem wzrokowymi, emocjami czy uzyskaną (utraconą) wiedzą lub świadomością. Oznacza to, że zmysł wzroku odgrywa niezmiernie ważną rolę zarówno w procesach poznawczych, działaniach pozyskiwania lub przekazywania wiedzy, nierzadko skutkującej opinią i / lub punktem widzenia, jak i w nieświadomych, czasem fizjologicznych, stanach, procesach i emocjach. Można przypuszczać, że to związek pomiędzy bodźcowaniem, odbiorem bodźców i odpowiedzią na nie zdecydował o skonwencjonalizowaniu zapisu omawianych tu morfemów w polu semantycznym *Opinia* / *świadomość* / *emocje* znakami z kluczem 見 *jiàn*.

Ostatni zbiór morfemów trudno zdefiniować w polu semantycznym ‘widzenie’. Morfemy w zbiorze „inne” odnoszą się do osób oraz reguł w kontekście relacji osób, ale komponent ‘widzenia’ czy ‘spotkania się’ słabo wpisany jest w znaczenie tych wyrazów, co przesuwają je w polu semantycznym poza omawiany komponent semantyczny reprezentowany przez grafem 見 *jiàn* ‘widzieć’. Etymologia zapisu morfemu nie musi przekładać się na przejrzystość znaczenia morfemu. Choć da się wskazać korelujący z zapisem znaku komponent znaczenia morfemu (w tym wypadku grafem 見 *jiàn*) nawiązujący do ‘widzenia’, to wyraźnie dominującym w morfemie komponentem znaczenia jest porządek społeczny (zależności, reguły) i zachowania rytualne (praktyki religijne).



Schemat 1. Model konotacji znaczenia morfemów zapisanych znakami przyporządkowanymi w tradycyjnym zapisie do klucza semantycznego 見 jiàn ‘widzieć’

Zaproponowany wyżej model⁸, skonstruowany wokół komponentu semantycznego ‘widzieć’ reprezentowanego przez klucz semantyczny 見 jiàn, przedstawia relacje poszczególnych grup morfemów do tego klucza. Najsilniej reprezentowany w zapisie z omawianym kluczem jest zbiór morfemów łączący znaczenie percepcji z poznaniem, świadomością i emocjami. Porównywalnie reprezentowany jest zbiór morfemów nazywających czynności kierowania wzroku na coś / na kogoś. Wyrażnie mniej jest morfemów wskazujących na spotkanie lub wydarzenie, w którym wzajemne widzenie się warunkuje wydarzenie. Nazwy osób i relacji to zbiór „inne” – znaczeniowo przyległy, bez części wspólnej ze znaczeniem percepcji wzrokowej. Do zapisu morfemów z tego zbioru użyte są znaki z komponentem 見 jiàn słabo reprezentującym w nich znaczenie ‘widzenie’ / ‘spotkanie’. Mimo to tradycyjnie przyporządkowane są one w słowniku do klucza 見 jiàn i tak traktowane semantycznie w słowniku etymologicznym znaków chińskich.

⁸ Zbiory morfemów są podane wyżej w analizie. W modelu podano tylko przykłady.

5. Podsumowanie

Piktogram 目 *mù* ‘oko’ nad piktogramem 人 *rén* ‘stojący człowiek’ interpretowanym jako jeden z zapisów wyrazu ‘człowiek’ tworzy klucz semantyczny 見 *jiàn* o znaczeniu ‘widzieć’. Omawiany w artykule grafem 見 *jiàn* w różnym stopniu implikuje w znakach chińskich znaczenie ‘widzieć’. Wyraźnie konotuje percepcję wzrokową w morfemach nawiązujących znaczeniem do poznania i emocji oraz w morfemach nazywających czynności związane z patrzeniem. Mniej jest morfemów mówiących o spotkaniu, wzajemnym widzeniu się, ale klucz semantyczny jest w nich wyrazisty. Natomiast nazwy osób, np. w relacji rodzinnej, tradycyjnie przyporządkowane w zapisie do klucza 見 *jiàn*, mogą być interpretowane jako nawiązujące do ‘widzenia się’, nie można jednak powiedzieć, że zapis ten jest współcześnie semantycznie przejrzysty.

Bibliografia

- Cao, N.M. 曹乃木 (1993). 部首查字法的历史演进 *Bùshǒu chá zì fǎ de lìshǐ yǎnjìn*. 语文建设 *Yǔwén jiànshè*, 2, 29–32.
- DeFrancis, J. (1989). *Visible Speech: The diverse oneness of writing systems*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Harbaugh, R. (1999). *Chinese Characters: A Genealogy and Dictionary*. New Haven: Yale University Press (także: <http://www.zhongwen.com/about.htm> [dostęp: 30.10.2022]).
- Huang, P.R. 黃沛榮 (2009). 漢字教學的理論與實踐 *Hànzì jiàoxué de lǐlùn yǔ shíjiàn*. Tajpej: 樂學書局 *Yuè xué shūjú*.
- Künstler, M.J. (1970). *Pismo chińskie*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Künstler, M.J. (2000). *Języki chińskie*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Su, P.C. 苏培成 (2001). 现代汉字学纲要 *Xiàndài hànzì xué gāngyào*. Pekin: 北京大学出版社 *Běijīng dàxué chūbǎn shè*.
- Wasilewska, H. (2019). *Adaptacje i metamorfozy – znaki chińskie w wybranych sinograficznych systemach pisma Azji Wschodniej*. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Wieger, L. (1927). *Chinese characters. Their Origin, Etymology, History, Classification and Signification*. (Przekład L. Davrout 1965). Nowy Jork: Paragon Book Reprint Corp. and Dover Publications Inc. <https://www.academia.edu/33754790/WIEGER> [dostęp: 30.10.2022].
- Wilder, G.D. & J.H. Ingram (1972). *Analysis of Chinese Characters*. Tajpej: Ch'eng Wen Publishing Company.
- Zajdler, E. (2008). Pismo chińskie i klucze semantyczne jako nośnik znaczenia leksykalnego. W: N. Pawlak (red.), *Języki Azji i Afryki w komunikacji międzykulturowej* (s. 113–124). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Zajdler, E. (2012). Graficzna reprezentacja świata w piśmie chińskim. W: H. Kardela, Z. Muszyński, M. Rajewski (red.), *Główne pojęcia kognitywistyki: empatia, obrazowanie, kontekst* (s. 223–237). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Zhang, D. 張鼎 (1985). 每日一字 *Měi rì yī zì*. Tajpej: 華視出版社 *Huá shì chūbǎn shè*.
- Zuo, M.A. i Wang, J.Z. 左民安, 王尽忠 (1998). *Hànzì bù shǒu jiǎngjiě*. Fuzhou: 福建人民出版社 *Fújiàn rénmin chūbǎn shè*.

Słowniki

中國語教育研究所 *Zhōngguó yǔ jiàoyù yánjiū suǒ*, (1990). 最新實用中國語英語辭典 *Zuìxīn shíyòng zhōngguó yǔ yīngyǔ cídiǎn* (ang. *A New Practical Chinese-English Dictionary*). 三文堂 *Sānwèn tang*.

Ошанин И.М. (red.). (1983). Большой Китайско-Русский Словарь. Moskwa: Издательство «Наука».

Słownik chiński online: <https://www.zdic.net> [dostęp: 30.10.2022].